ARXİV SƏNƏDLƏRİNİN ƏLÇATAN OLMASINDA ELEKTRON XİDMƏTLƏRİN ƏHƏMİYYƏTİ

Ağayeva Xuraman Telman qızı
Bakı Dövlət Universiteti, Sənəd menecmenti kafedrası dosenti
e-mail: khuraman_v@mail.ru

Annotasiya: Məqalədə hər bir ölkənin milli yaddaşı hesab olunan arxiv sənədlərinin rəqəmsallaşdırılmasının əhəmiyyətindən, istifadəçilərin informasiya təminatında elektron xidmətlərin vacibliyindən, Milli Arxiv idarəsində həyata keçirilən elektron informasiya xidmətlərinin formalarından, Milli arxiv idarəsinin saytına və hesabatlarına əsasən idarədə elektron xidmətlərin istifadəçilərin informasiya təminatına təsirindən bəhs olunur. Bu məqsədlə Milli Arxiv idarəsinin saytının monitorinqi aparılır və nəticələr analitik təhlil olunur.

Açar sözlər: rəqəmsallaşdırma, elektron xidmət, innovasiyalar, monitorinq, texnologiya, informasiya təminatı, avtomatlaşdırma.

Abstract: The article discusses the importance of digitizing archival documents, which are considered the national memory of each country, the importance of electronic services in providing users with information, the forms of electronic information services implemented in the National Archives, and the impact of electronic services in the department on providing users with information based on the website and reports of the National Archives. For this purpose, the website of the National Archives is monitored and the results are analyzed analytically.

Keywords: digitization, electronic service, innovations, monitoring, technology, information provision, automation.

Giriş: Hər bir ölkənin tarixinin, mədəniyyətinin, incəsənətinin, demək olar ki, bütün sahələrinin öyrənilməsində arxivlərin mühüm əhəmiyyəti vardır. Tarixi sənədləri, əlyazmaları müxtəlif təşkilatlardan daxil olan mənbələri sistemli şəkildə qeydiyyata almaq, arxivləşdirmək, qorumaq, saxlamaq, ondan ictimai istifadəni təşkil etmək və gələcək nəsillərə çatdırmaq arxivlərin vəzifələrinə daxildir. Hər bir ölkənin tarixini, elmini, mədəniyyətini, incəsənətini, bir sözlə bütün tarixi keçmişini necə varsa, faktlara, qədim və müasir tarixi mənbələrə əsasən öyənməyə imkan verən arxivlər eyni zamanda onlarda mövcud olan sənədlər əsasında müxtəlif elmi-tədqiqatlar aparır və onun nəticələrini ictimaiyyətə çatdırır.

Rəqəmsal texnologiyanın surətlə inkişaf etdiyi müasir dövrdə arxivşünaslıq elminin informatika ilə əlaqələrinin dərinləşdiyini söyləmək olar. Artıq arxivlərdə mövcud olan informasiya analitik-sintetik qayda işləndikdən sonra ənənəvi və avtomatlaşdırılmış qaydada istifadəçilərə çatdırıla bilir.

Azərbaycan respublikasında milli arxiv işinin yaranması Cumhuriyyət dövrünə təsadüf etsə də, onun müasir tələblər baxımından inkişafı ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən 27 iyul 1999-cu ildə təsdiqlənmiş "Milli arxiv fondu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu respublikamızda arxiv işinin tənzimlənməsi sahəsində hüquqi nomativ bazanın əsasını qoydu. 2 dekabr 2002-ci il tarixində ümummilli lider tərəfindən imzalanmış "Azərbaycan Respublikasında arxiv işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" Fərman arxiv işinin təşkilində və arxiv işilə məşgul olan təşkilatların fəaliyyətlərinin yenidən qurulmasında mühüm rol oynadı. Həmin fərmandan sonra Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Baş Arxiv idarəsinin bazasında Azərbaycan Respublikası Milli Arxiv İdarəsi yaradıldı və 2003-cü

il, 27 sentyabr tarixində “Azərbaycan Respublikasının Milli Arxiv İdarəsi haqqında Əsasnamə” təsdiq olundu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 12 fevral 2020-ci il tarixində Azərbaycan respublikasında arxiv sənədlərinin mühafizəsi, onlardan ictimai istifadənin təşkil edilməsi, sahə üzrə normativ hüquqi bazanın və menecmentin təşkili, dövlət arxiv xidməti təşkilatlarına texnoloji tərəqqinin nailiyyətlərinin tətbiq olunmasını sürətləndirmək məqsədilə “Azərbaycan Respublikasında arxiv işinin inkişafına dair 2020-2025-cü illər üçün “Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Sərəncam imzalamışdır. “Dövlət Proqramı” ümumi müddəalar, dövlət proqramının məqsədi, əsas istiqamətləri, maliyyə və maddi təminatı, gözlənilən nəticələr və həyata keçirilməsi üçün “Tədbirlər planı”ndan ibarətdir (2).

Əsas hissə: Arxivdə mövcud olan informasiyaların, sənədlərin avtomatlaşdırılmış qaydada ötürülməsinə, rəqəmsallaşdırılmasına başlanılsa da, arxivlərdə elektron informasiya xidmətlərinin yaradılmasına XXI əsrin əvvəllərindən başlanılmışdır. Azərbaycan ərazisində mövcud olan bütün arxivlərin saytı və ya səhifəsi yaradılsa da, respublikamızda mövcud olan bütün arxivlərdə elektron xidmətin göstərilməsi inkişaf mərhələsindədir.

Milli Arxiv İdarəsində yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi, vahid elektron arxiv informasiya sisteminin yaradılması, arxiv fondunda mövcud olan sənədlərin rəqəmsallaşdırılması, dövlət arxivlərində görülən işlərin avtomatlaşdırılması, maddi-texniki təchizatın gücləndirilməsi, arxiv işi üzrə nörmativ hüquqi bazanın yaradılması istiqamətində mühüm işlər görülür.

“Azərbaycanda arxiv işinin inkişafına dair 2020-2025-ci illər üçün Dövlət proqramı”nın(2) tədbirlər planına uyğun olaraq hazırlanan “Milli arxiv fonduna məxsus elektron sənədlərin daimi dövlət mühafizəsinə qəbulu, mühafizəsi, istifadəsi və arxiv fondu sənədlərinin rəqəmsallaşdırılması Qaydaları” layihəsi təsdiq olunmuşdur. Dövlət orqanları(qurumları) arasında sənəd mübadiləsinin elektronlaşdırlması haqqında” Azərbaycan Respublikası prezidentinin 01 oktyabr 2023-cü il tarixli fərmanına uyğun olaraq Milli Arxiv idarəsinin Eektron sənəd dövriyyəsi altsisteminin Rəqəmsal Sənəd Dövriyəsi sisteminə inteqrasiyası həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Dövlət orqanlarının elektron xidmət göstərilməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında” 2011-ci il 23 may tarixli fərmanının tələblərinə uyğun olaraq dövlət arxiv xidməti təşkilatları tərəfindən göstərilən beş arxiv xidmətinin elektron hökumət portalına inteqrasiya olunmaqla həyata keçirilməsi təmin edilmişdir.

Milli arxiv fondu sənədlərinin qorunması və ondan ictimai istifadənin təşkili məqsədilə Arxiv İdarəsində Vahid Elektron Arxiv İnformasiya Sistemi yaradılmış və bu sistemin tam işləməsi üçün tədbirlər həyata keçirilir. Milli Arxiv İdarəsi aparatı da daxil olmaqla əvvəlcədən Elekton Sənəd dövriyyəsi sisteminə qoşulmuş dövlət arxivləri də daxil olmaqla Bakı şəhərində mövcud olan “Asan xidmət” Mərkəzlərinin “Arxiv arayışlarının verilməsi” bölmələrinin Milli Arxiv İdarəsinin Vahid Elektron Sənəd Dövriyyəsi sisteminə qoşulması təmin edilmişdir. Milli Arxiv İdarəsi tərəfindən göstərilən elektron arxiv xidmətlərinin səviyyəsi və keyfiyyəti yaxşılaşdırılır, elektron hökumət üzərindən həyata keçirilən xidmətlərin səviyyəsi yüksədilir və digər informasiya sistemləri üzərində də təkmilləşdirilmə işləri aparılır.

Milli Arxiv İdarəsinin həyata keçirdiyi dövlət arxiv xidmətləri üzrə keyfiyyətin yüksəldilməsi və “Asan xidmət” indeksinə uyğun xidmət göstərilməsi məqsədilə yaradılmış “Bir pəncərə” sistemi və “Asan xidmət” mərkəzlərində həyata keçirilməsi təmin edilmişdir. Milli Arxiv İdarəsinin 2023-cü ilin nəticələrinə baxsaq “Asan Xidmət” mərkəzlərindən arxiv xidməti idarələrinə 17.464 sorğu daxil olmuş və bu sorğular operativ cavablandırılmışdır(5).

Milli Arxiv İdarəsinin rəsmi İnternet saytının daimi olaraq yeni materiallarla zənginləşdirilməsinə və sosial şəbəkələrdə olan hesabların aktivliyinə diqqət yetirilir Hər gün İdarənin saytına gündəlik baxış sayı 450-500, il ərzində isə 50 min nəfər təşkil edir(4).

İdarənin rəsmi saytı vasitəsilə elektron xidmətlər təqdim edilir, respublikada arxiv işi ilə bağlı keçirilən tədbirlər təqdim olunur, arxiv sənədləri əsasında hazırlanmış kitabların, məqalələrin, göstəricilərin təqdimatı həyata keçirilir. Milli Arxiv İdarəsində Milli arxiv fonduna daxil olan sənədlərin rəqəmsallaşdırlması və sahə üzrə innovativ yeniliklərin tətbiqi istiqamətində mühüm işlər həyata keçirilir və bu məqsədlə idarədə “Arxiv işinin rəqəmsallaşdırılması və

innovasiyalar" şöbəsi də yaradılmışdır. Dövlət arxivlərində saxlanılan müxtəlif sənədlərin rəqəmsallaşdırılmasına differensial yanaşılır.

Milli Arxiv İdarəsi saytının monitorinqini aparsaq görərik ki, sayt "Haqqımızda", "Qanun-vericilik", "Milli arxiv fondu", "E-xidmətlər", "Məktub yaz" kimi panellərdən ibarətdir.

Tədqiqatımıza uyğun olaraq saytın "E-xidmətlər" panelini araşdırsaq görərik ki, bu paneldə "Elektron xidmətlər portalı", "Elektron arxiv sistemi-EAS","Elektron arxiv məlumat sistemi-EAMS", "Elektron hesabatlar sisitemi-EHS" portalları yaradılmışdır.

"Elektron xidmətlər portalının (müraciətlər üzrə)" yaradılmasında əsas məqsəd Azərbaycan respublikasının vətəndaşlarına, hüquqi və fiziki şəxslərə tələbata uyğun olaraq arxiv arayışlarının, arxiv sənədlərindən çıxarışların, mümkün olduqca arxiv sənədlərinin surətlərinin verilməsi, elmi-tədqiqat və digər məqsədlərlə müraciətlərin cavablandırılmasını, sənədlərin qəbulunu, elektron xidmətlər göstərilməsini nəzərdə tutur. Bu portalda "Xidmətin inzibati reqlamenti" və "Xidmətin istifadə təlimatı" yer alır.

Saytın "Elektron arxiv sistemi-EAS" portalının yaradılmasında əsas məqsəd Milli arxiv idarəsində mövcud olan sənədlərin elektron qaydada istifadəçilərə daha tez və operativ çatdırılmasıdır.

"Elektron Arxiv məlumat sistemi-EAMS" portalinin əsas məqsədi Azərbaycan Respublikası Milli arxiv fondunun məzmunu və tərkibi haqqında məlumatların verilməsidir. Bu portal vasitəsilə Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına, hüquqi və fiziki şəxslərə Azərbaycan Pespublikası Milli Arxiv idarəsinin "Elektron Arxiv məlumat sistemi", Dövlət İnformasiya Ehtiyatlarından istifadə etməklə Azərbaycan Pespublikası Milli arxiv fondunun tərkibi və məzmunu haqqında məlumatın verilməsini təmin etməkdən ibarətdir.

"Elektron hesabatlar sistemi-EHS" panelinin və ya xidmət növünün yaradılmasında əsas məqsəd Azərbaycan Respublikası Milli arxiv idarəsinin strukturuna daxil olmayan, tabeliyindəki qurumlar tərəfindən arxiv sənədlərinin qeydiyyata alınması, uçotu, komplektləşdirilməsi, elektronlaşdırılması, ictimai istifadənin təşkili, elektron informasiya xidmətlərinin göstərilməsi, arxiv binalarının maddi texniki bazası, vəziyyəti, arxivlərlə bağlı sahələr haqqında rəsmi statistik məlumatların elektron şəkildə idarəyə çatdırılması, informasiyanın elektron emalı, inzibati və ilkin statistik məlumatların dəqiqləşdirilməsi və ümumiləşdirilməsi nəticəsində hesabatların hazırlanması və yuxarı təşkilatlara, eyni zamanda ictimaiyyətə çatdırlmasıdır.

Portaldan necə istifadə etmək olar? Bu məsələni araşdırsaq görərik ki, portalda "Təlimatlar və istifadə qaydaları" adlı pdf yerləşdirilmişdir (6). Ona əsasən deyə bilərik ki, Milli Arxiv idarəsinin E-xidmətlər portalından istifadə etmək üçün ilk növbədə müvafiq Reqlamentlərlə tanış olmalı, aidiyyati üzrə sənədlərin surəti skan edilərək hazılamalıdır. Bundan sonra Milli Arxiv İdarəsinin rəsmi internet saytında (milliarxiv.qov.az)yerləşdirilən "Elektron xidmətlər" banerini tıklayaraq portala daxil olmaq olar. Bundan əlavə "Elektron hökumət portalı"na daxil olmaqla idarənin təqdim etdiyi e-xidmətlərdən istifadə etmək olar.Bunun üçün aşağıdakı üsullardan istifadə etmək lazımdır.

1.İstifadəçi milliarxiv.gov.az səhifəsində Elektron xidmətlər bölməsinə daxil olmalıdır; İs-tifadəçi həm də "Elektron hökumət portalı"dan istifadə etməklə istədiyi xidmətlərə daxil ola bilər.

2. İki üsuldan birini seçdikdən sonra istifadəçi e-gov.az saytında təqdim edilən istənilən vasitələrdən birini seçməlidir. Elektron imza kartı ilə; E-Gov identity ilə; Asan imza ilə; "Elektron hökumət portalı" tərəfindən vətəndaşlara verilmiş istifadəçi adı və şifrə ilə daxil olmaq olar.

3.E-gov.az saytından qeydiyyatdan keçdikdən sonra açılan pəncərədən "Bütün xidmətlər" bölməsini seçmək lazımdır.

4. Açılan pəncərədən "Milli Arxiv idarəsi" bölməsini seçmək lazımdır.

5."Milli Arxiv idarəsi" bölməsini seçdikdən sonra açılan pəncərədə iki seçim var: Arxiv arayışlarının, arxiv sənədlərindən çıxarışların, arxiv sənədlərinin surətlərinin verilməsi üçün və elmi-tədqiqat və digər məqsədlərlə arxiv sənədlərindən istifadə edilməsi üçün müraciətlərin və sənədlərin qəbulu.

6. Açılan pəncərədən sorğu növünü seçmək lazımdır.

7. Açılan pəncərədən FİN nömrəsi yazdıqdan sonra digər məlumatlar avtomatik olaraq gəlir, boş qalan qrafaları doldurmaq lazımdır.

8. Sorğu pəncərəsində müvafiq qrafaları doldurub sənədin skan edilmiş surətini əlavə etdikdən sonra “Göndər” düyməsini basmaqla iş yekunlaşmış olur.

9. Sorğu gondərildikdən sonra sistem tərəfində istifadəçinin e-poçt ünvanına sorğunun qəbulu ilə bağlı avtomatik olaraq təsdiq bildirişi gəlir.

10. İstifadəçi öz şəxsi hesabından “Sorğuların arxivi” bölməsinə daxil olmaqla icra məlumatları ilə tanış ola bilir.

Nəticə: Azərbaycan Respublikası Milli Arxiv İdarəsi Milli arxiv fonduna daxil olan sənədlərin komplektləşdirilməsi, uçotu və mühafizəsi, ictimai istifadəsi, idarəyə tabe olan dövlət arxivlərinin və filiallarının işlərini əlaqələndirir və onların fəaliyyətini təşkil edir, respublikada arxiv işinin inkişafını və bu sahədə yeni texnologiyaların tətbiqini təmin edir, dövlət arxivlərinə və qeyri dövlət arxivlərinə metodiki kömək göstərir, dövlət orqanlarında arxiv işinin təşkilini əlaqələndirir, arxiv işinin vəziyyətini mütamadi olaraq təhlil edir, yuxarı təşkilatlar qarşısında hesabat verir, arxiv işinin inkişaf konsepsiyasını və strategiyasını hazırlayır, sənədlərin əlçatan olmasında rəqəmsallaşdırmaya üstünlük verir.

Ədəbiyyat:

1. http://milliarxiv.gov.az/az
2. https://azertag.az/xeber/azerbaycanda_arxiv_isinin_inkisafina_dair_2020_2025_ci_iller_uchun_dovlet_proqrami_tesdiq_edilib
3. http://milliarxiv.gov.az/az/struktur-ve-tabeli-teski-latlar
4. http://milliarxiv.gov.az/az/elektron-xi-dmetler-portali
5. http://milliarxiv.gov.az/az/hesabatlar-2023
6. milliarxiv.gov.az/storage/book/eamsistifadə telimatı. pd